

УДК 025.7/9:004.67

Юлія Лазоренко,старш. наук. співробітник ННСГБ НААНУ,
канд. іст. наук**ІННОВАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ**

У статті розглядаються питання збереження й доступності документів у бібліотеках. Окреслено основні переваги та недоліки сучасних технологій збереження і доступу до інформації, інноваційні підходи щодо їх використання в сільськогосподарських бібліотеках мережі.

Ключові слова: збереження, доступ, консервація, відцифрування, копіювання.

За нинішніх умов формування в Україні основ і розвитку інформаційного суспільства особливо важливим є збереження наукової та культурної спадщини загальнонаціонального значення, забезпечення вільного доступу громадян та фахівців до інформаційних ресурсів, ефективності їх використання. Важливими соціальними інституціями, що забезпечують зберігання, накопичення та доступ до інформації, є, зокрема, вітчизняні сільськогосподарські бібліотеки, які виконують також суспільно-комунікативну функцію як базові елементи культурної, наукової, освітньої та інформаційної інфраструктури.

В Україні функціонує ціла мережа (257) сільськогосподарських бібліотек. Серед них 122 бібліотеки науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України та 135 бібліотек вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики і продовольства України, у книжкових колекціях яких налічується близько 20 млн екземплярів книг, газет і журналів. Близько 800 тис. користувачів щорічно отримують понад 23 млн видань. В них зосереджена основна частина інтелектуального потенціалу українського народу – надбання аграрної науки і практики агропромислового виробництва.

Особливої уваги щодо інноваційного збереження й доступності заслуговують колекції цінних і рідкісних видань, що складають понад 174 тис. одиниць зберігання. Зокрема, у фондах наукових бібліотек аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації на 01.01.2012 р. їх налічувалось 108 926 од. зб.

У бібліотеках науково-дослідних установ – 56 921 од. зб.; в аграрних ВНЗ I–II рівнів акредитації – 8383 од. зб.

Найбільші фонди цінних і рідкісних видань мають бібліотеки Львівського Національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій (НУВМтаБТ) (46 201 од. зб.), фундаментальної бібліотеки Харківського національного аграрного університету (ФБ НАУ) (13 700 од. зб.), Львівського національного аграрного університету (НАУ) (10 122 од. зб.), фундаментальної бібліотеки Одеського державного аграрного університету (ФБ ОДАУ) (9249 од. зб.) та ін. Значно менші фонди – у розпорядженні бібліотек ВП НУБіПУ «Ніжинський АТІ» (126 од. зб.), Житомирського НАЕУ (460 од. зб.), Луганського НАУ (510 од. зб.) та ін. Проте й вони потребують не меншої уваги, інноваційного підходу щодо способів їх зберігання й доступності.

У той же час переважна частина книжкових фондів у бібліотеках фізично зношена та застаріла, особливо це стосується навчально-методичної літератури, підручників для студентів аграрних ВНЗ, електронні видання яких нараховують близько 11 тис. одиниць зберігання. Це порівняно мало відносно обсягів фондів бібліотек, в т. ч. підручників, яких нараховується в загальній кількості близько 8 млн. Крім того, значно зменшилося щорічне поповнення фондів відповідно до міжнародних стандартів (10 %), незадовільна середня кількість електронної техніки, комп'ютерів по мережі, не всі бібліотеки мають власний веб-сайт тощо.

Основними причинами виникнення проблем є:

✓ низький рівень комп'ютеризації бібліотек з одного боку і значна трудомісткість процесів переведення в електронну форму бібліотечних фондів – з іншого;

✓ стрімке збільшення загального обсягу електронних інформаційних ресурсів за відсутності загальнодержавної системи їх накопичення, зберігання та використання для задоволення інформаційних потреб суспільства;

✓ відсутність єдиної форми електронного бібліографічного опису друкованих видань, єдиного державного реєстру електронних бібліотечних та архівних ресурсів та ін.

На розв'язання цих проблем націлена, зокрема, затверджена в Україні Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» (2011–2015) [5], виконання якої сприятиме:

- ✓ забезпеченню доступу користувачів до системи з використанням новітніх інформаційних технологій;
- ✓ створенню умов для міжнародного співробітництва та інтеграції системи до світових бібліотечних мереж;
- ✓ створенню умов для інтеграції особистості у світовий інформаційний культурний простір.

Важливішим завданням сільськогосподарських бібліотек є зберігання пам'яток аграрної галузі й культури, одночасно надаючи доступ до них широкому колу користувачів.

У зв'язку з цим у територіальних об'єднаннях (ТО) сільськогосподарських бібліотек доцільно створити цілісну систему оброблення цінних і рідкісних видань: їх дослідження, бібліографічний запис, популяризацію і консервацію, забезпечення охорони та юридичної захищеності, адже духовна місія бібліотеки полягає саме в збереженні і передачі наступним поколінням «пам'яті людства»; тим паче, що одним із провідних напрямів сучасної державної культурної політики є забезпечення зберігання і раціонального використання пам'яток книжкової культури.

Важливо усвідомлювати, що зберігаючи книжкові пам'ятки і створюючи їх реєстр (звід), бібліотеки працюють на майбутнє культури, а реєструючи сучасний документний потік – закладають основу для відтворення її історії. Роль бібліотеки в збереженні історичної пам'яті людства, зафіксованої на документних носіях та в її ретрансляції, набуває сьогодні особливого соціокультурного значення, оскільки сприяє розвитку гуманітарної культури й гуманізації суспільних відносин.

Першочерговим завданням бібліотеки є збирання повного комплексу друкованих та електронних навчальних і науково-методичних документів з дисциплін, які викладаються і передбачені навчальним планом в кожному університеті, визначення їх оптимальної екземплярності для забезпечення навчального процесу, створення на їх основі бібліографічної і повнотекстової бази даних (БД).

Вирішення цих проблем неможливе без інноваційного використання сучасних комп'ютерних мереж та спеціальних технологій збереження і доступу до інформації цифрових електронних сховищ.

В Україні при використанні даних електронних сховищ фахівці керуються законами України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про національну програму інформатизації», «Про концепцію національної програми інформатизації», «Про

основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 років»; указами і розпорядженнями Президента України «Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави»; наказами та постановами Кабінету Міністрів України, Державного комітету архівів України; низкою нормативно-правових актів з питань архівної справи та інформатизації, а також Положенням державної установи «Центральний державний електронний архів України» та ін. [9, с. 240]. Проте досі не створено цілісної системи нормативно-методичного забезпечення процесів довгострокового зберігання електронних документів (інформації), узгодженої з міжнародним правом, що врегулює розвиток інформаційного суспільства.

Окремі автори у своїх публікаціях розглядають питання методологічного забезпечення поданої ними узагальненої схеми створення проекту цифрових сховищ даних довгострокового зберігання для сучасних бібліотек та архівів [8, с. 127–139]; пропонують підходи до створення систем довгострокового зберігання даних, що забезпечують можливості дотримання правових норм архівного зберігання електронних документів [9, с. 239–246]; визначають певні засади при виборі критеріїв для першочергового оцифрування книжкових пам'яток [3, с. 141–150] тощо. Однак публікації, які б висвітлювали переваги і недоліки сучасних технологій у питаннях збереження і доступу до інформації та способи їх використання у вітчизняних наукових бібліотеках, відсутні. Єдиної методики ведення електронних (цифрових) сховищ також немає. Нерідко бібліотеки самостійно створюють вузькоспеціалізовані сховища цифрових даних окремих видів інформації, які не завжди відповідають сучасним технологічним нормам та стандартам.

Варто враховувати, що книга зберігає концентровану інформацію про досягнення цивілізації. Дизайн книги є показником культури конкретної епохи. Інколи копія відомого автора має якісно виготовлену оправу, і, навпаки, єдиний екземпляр рідкісного літературного твору може бути оформлений без смаку або взагалі не мати палітурки. Ми можемо бачити в книзі риси, характерні тільки для книжкового виробництва певного періоду (епохи), інколи – твори якогось автора, які ніколи раніше не видавалися. Книжкова культура має свою історію і має право бути збереженою не лише як джерело інформації, але і як пам'ять про досягнення людства [7, с. 38].

Важливими є критерії відбору друкованих видань при переведенні їх у

цифровий формат. При цьому насамперед враховується актуальність тематики для значної кількості споживачів, або загрозливий фізичний стан примірника з метою зафіксувати інформацію на ньому, надати доступ до копії і вилучити оригінал з обігу, законсервувати його [3, с. 141]. Кожна бібліотека розробляє такі критерії для себе з урахуванням наявних фондів, профілю комплектування та обслуговування тощо. При цьому найголовнішою вимогою є уникнення дублювання в підборі конкретних видань між бібліотеками, принаймні у створених в країні територіальних об'єднаннях (ТО). Для цього перед відцифруванням будь-якого тиражованого видання необхідно перевірити, чи існує подібна копія в мережі. Цифрові копії мають бути зв'язані з електронними каталогами, інакше провести пошук і віднайти копії, що існують, проблематично.

Однак останнім часом частіше, говорячи про збереження, мається на увазі не збереження книг як культурних цінностей, а збереження лише інформації (носієм якої є книга як матеріальний об'єкт) для передачі її користувачеві. У більшості випадків програми збереження ґрунтуються на різних стратегіях і технологіях. Найбільш використовуваними, зокрема в наукових бібліотеках аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації є: *консервація, відцифрування, копіювання*.

Метод *консервації* передбачає збереження матеріальної основи твору друку від природного процесу старіння і руйнування в умовах довгострокового зберігання. Так, нейтралізація надлишкової кислотності при консервації – одна з основних технологій збереження документів. Це поширений засіб, який застосовується в багатьох бібліотеках. Проте нейтралізація кислотності як окремий спосіб стабілізації не вирішує всіх проблем. Важливо враховувати, що для колекцій, що руйнуються, також велике значення має режим зберігання, фазова (превентивна) консервація тощо.

Сьогодні реставрація документів виступає «останньою надією», оскільки забезпечує відновлення фізичної цілісності ветхопостарілих або пошкоджених творів друку в їх первісному або близькому до нього вигляді.

Варто враховувати, що ручна реставрація окремих документів класичними методами потребує особливої кваліфікації і часу. А ось нові механізовані методи реставрації через високу вартість малодоступні бібліотекам. Однак, якщо говорити про фінансові витрати, то для більшості сільськогосподарських бібліотек збереження з використанням класичних методів є більшою реальністю, ніж використання комп'ютерних технологій у нинішній фінансовій ситуації.

Важливість усіх відомих класичних методів консервації полягає в тому, що вони позитивно впливають і зміцнюють імідж бібліотеки, а головне – зберігають роль оригінального документа в процесі передачі інтелектуального спадку, забезпечуючи доступ до цього документа в його первісному вигляді.

Копіювання передбачає репродукування документа, при якому забезпечується повне ототожнення форми і змісту копії відтворюваного документа. Копіювання документа як спосіб дозволяє отримати копію одиниці зберігання у відповідному цифровому форматі і зняти з обігу немісний або пошкоджений оригінал. Сьогодні перехід у цифровий формат надає безпрецедентні можливості користувачам для швидкого доступу до документа. Відцифрування забезпечує обмеження доступу до оригіналів, зменшуючи тим самим їх використання і руйнування.

Серед копіюючих технологій варто використовувати мікрокопіювання. Мікрофільм і мікрофіша – основний продукт копіювання в бібліотеках. Мікрофільм обережно упаковується, зручно зберігається і легко контролюється. Однак мікрофільмування не може розглядатися як стабільна технологія, оскільки існує безліч приписів для довговічності фільму. Його якість не завжди можна ототожнити з оригіналом. Крім того, є тексти, які не піддаються мікрофільмуванню.

Дані в електронній формі, зберігаючись відповідно до чинних правил, мають бути завжди доступні, незважаючи на те, що їхні обсяги невпинно зростають. Багато спеціалістів сьогодні наполягають на відцифруванні інформації, що зберігається в бібліотеках. Небезпека такого рішення полягає в тому, що одного разу зкопійовані книги й інші оригінали можуть стати «мертвим фондом», який може бути знищений через непотрібність, звільняючи площі книгосховищ. Процес перенесення книг з минулого в електронні тексти майбутнього необхідно здійснювати дуже обережно, оскільки існує небезпека втрати значної частини інформації при скануванні текстів.

Інша проблема – технології оптичного розпізнавання символів. Навіть при найкращому режимі зберігання цифрові носії даних мають обмежений термін зберігання. Більше того, обладнання і методи, які ще вчора застосовувалися для запису, зберігання і поновлення цифрової інформації, дуже швидко (впродовж 3–5 років) замінюються новими пристроями, процесами і програмним забезпеченням. Поки електронні носії досягнуть досконалості – збережені в бібліотеках електронні тексти можуть не тільки

набути нестійкого стану, але й розсіпатись після чергового розпізнавання при зчитуванні.

На відміну від традиційних носіїв для запису інформації, таких як папір, де пошкодження документа відбувається повільно (впродовж декількох десятиліть або й століть), цифрові носії мають термін зберігання і термін використання, вимірюваний кількома роками. Більш важливою проблемою є визначення стану цифрової інформації та її носія. Для цього потребується складна технологія, досвід і знання, яких зазвичай не вистачає в бібліотеках.

Збереження, перетворення текстів у іншу форму вимагає інтелектуальності, уважності. Тільки озброївшись знаннями про матеріальні носії документів, причини їх руйнування і способи зберігання, можна правильно орієнтуватися в світі швидких змін технологій. Складність завдань зберігання полягає у:

- ✓ виборі довговічних форм використання;
- ✓ створенні й підтриманні нових колекцій нетрадиційних для бібліотек документів;
- ✓ їх збереженні;
- ✓ накопиченні досвіду, знань, розвиваючи, за потреби, технічні навички;
- ✓ забезпеченні доступності традиційних колекцій, не зашкоджуючи їм.

Сьогодні науково-дослідні центри консервації документів проводять дослідження в галузі сучасних технологій копіювання, у т. ч. і відцифрування. Їхня відповідальність за збереження фондів полягає й у тому, щоб допомогти бібліотекарям зорієнтуватися і вибрати найбільш зручні сучасні технології. Виготовлення копій і надання їх користувачеві дозволяє обмежити доступ до оригіналів, тим самим зменшивши їх використання, і водночас надає великі можливості для швидкого й широкого доступу до них.

Кількість документів, що скануються, зростає в бібліотеках з року в рік зі збільшенням кількості відповідної множувальної техніки. Наприклад, у 23 вітчизняних наукових бібліотеках аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації станом на 01.01.2012 р. всього нараховувалося – 66 сканерів, що на 18 од. більше минулорічного показника. Тому варто брати до уваги, що інтенсивність ультрафіолетового опромінення документів і тепло, що виробляється обладнанням і лампами освітлення, завдають шкоди матеріалу і є великою проблемою (найбільш небезпечним може бути сонячне і денне освітлення). Накопичення теплого повітря може призвести до пошкодження рідкісних документів на шкірі, а також плівкових носіях і

світлинах (фотографіях). Сканування повинно мати відповідну систему охолодження й вентиляції для протидії тепловому повітрю, що виробляється обладнанням і лампами під час знімання, а також для зручності співробітників. Необхідне також видалення пилу, утвореного при русі співробітників і використанні документів тощо. Варто зауважити, що хоча експозиція при скануванні зазвичай коротка (від декількох секунд до декількох хвилин), однак для початку хімічної реакції достатньо каталізуючого спалаху світла. Вірогідність хімічних процесів зростає зі збільшенням вологості документів, особливо при підвищенні температури навколишнього середовища навіть на один градус вище норми. При температурі вище 25°C молекули води в папері, шкірі та інших бібліотечних матеріалах існують в хімічно активному стані.

Дослідження фахівців показали, що немає однозначної залежності, яка впливала б на міцність носія інформації в результаті сканування. Ступінь зміни властивостей залежить від типу паперу, його хімічного складу, орієнтації волокон, але можна з упевненістю констатувати, що сканування не проходить «безслідно» для паперової основи документів. Отже, необхідна увага і обережність при їх відцифруванні.

Відцифрування слід розглядати як стратегію збереження документа за допомогою збільшення доступу до нього в іншому форматі. Виготовлення цифрової копії повинно бути такої якості, щоб не було необхідності виготовлення повторної копії для потреб мікрофільмування або факсимільного перевидання документів. Тому планування процесів відцифрування повинно стати нормою для сільськогосподарської і будь-якої іншої бібліотеки.

Однією з найбільш суттєвих тенденцій у розвитку систем довгострокового зберігання електронної інформації (ЕІ) в архівній справі є збільшення строків зберігання шляхом створення та впровадження оптичних носіїв з більш тривалим часом використання. Питання збереження самої ЕІ виходять сьогодні на перший план. Цією проблемою займаються в рамках міжнародних і національних проектів, в яких беруть участь бібліотеки, наукові заклади, архіви, видавництва, компанії-виробники БД та інші організації. Це зумовлено тим, що ЕІ більше піддається ризику викривлення та руйнування, ніж інформація на традиційних носіях: папері, мікрофільмах, мікрофішах. ЕІ може легко бути знищена внаслідок технічної несправності обладнання, неуважності, недбалості персоналу або спрямованої атаки через мережу. Носії ЕІ, такі як оптичні CD-DVD-диски,

мають «ресурс життя», що вимірюється роками, в кращому випадку – десятиріччями, а не віками, як традиційні носії. Тут варто відзначити внесок у вдосконалення та розвиток носіїв для довгострокового архівного зберігання цифрових даних, зроблений Інститутом проблем реставрації інформації НАН України, де створено оптичний носій строком служби понад сто років.

Інша не менш серйозна проблема збереження ЕІ – старіння комп'ютерів і програмного забезпечення, на які вона була зорієнтована на момент створення. Це змушує всіх утримувачів ЕІ періодично перетворювати її в нові формати і перезаписувати на нові носії інформації, користуючись стандартними, «опосередкованими» процедурами. Цей процес зазвичай називають *міграцією*. Мігруюча інформація, як правило, зберігається змістовно, але викривлюється за формою. Ось чому так важливо зберігати ЕІ в оригінальній формі.

Для запобігання втрати даних необхідно їх за мірою відцифрування зберігати в будь-якому архіві. Досить небезпечно зберігати всі дані на жорсткому диску комп'ютера. У випадку будь-якого збою може зникнути вся інформація. При створенні архівів електронної інформації рекомендується враховувати декілька важливих вимог:

- ✓ оригінальний документ ніколи не повинен змінюватися;
- ✓ про кожний об'єкт повинно зберігатися декілька частин метаданих;
- ✓ файли мають бути організовані таким чином, щоб їх легко можна було знайти;
- ✓ слід зберігати всю інформацію про об'єкт в одному файлі.

Лампи, не важливо, чи є вони частиною обладнання, стола або кімнати, повинні містити UV-фільтр або мати мінімальну кількість UV. На початку роботи з відцифрування слід визначити коло використовуваного обладнання для сканування різноманітних документів. Так, на відміну від листового матеріалу, сканування книг слід обмежити використанням лише установки з верхнім зніманням – вертикальне сканування, неконтактний метод з рухомих столиком, що дозволяє змінювати кут розкриття. Варто зауважити, що вивчення обладнання для сканування показало, що багато чого в ньому не підходить для відцифрування бібліотечних документів. Важливо знати, що будь-яке втручання не проходить безслідно, варто бути гранично обережними і не зловживати багаторазовим копіюванням, вибираючи найбезпечніший метод, а повторне копіювання проводити вже з копії.

Збереження повинно бути творчим. Збереженість і доступність – це не міф, а реальність, за правильно розставлених акцентів, з урахуванням космічних швидкостей розвитку нових технологій, доступність у часі і просторі обов'язково слід розвивати, зберігаючи при цьому оригінали [7, с. 41].

У разі втрати БД, пов'язаної з архівом, можна відтворити все заново, маючи оригінальні файли. Цей складний технічний аспект повинен бути ретельно відпрацьований і представлений спеціалістами в галузі комп'ютерних технологій.

У деяких сільськогосподарських бібліотеках з метою збереження інформації, окрім копіювання методом відцифрування, як і раніше, застосовується мікрокопіювання, і в цьому зв'язку варто розвивати різні форми співпраці (корпоративної взаємодії) з іншими бібліотеками територіальних об'єднань (ТО) і музеями. Щодо збереження документів, страховою копією оригіналу може вважатися лише мікрофільм. Цифрова копія – це лише джерело доступу до інформації, і вона не може служити страховою заміною оригіналу [6, с. 41].

Важливим завданням наукових сільськогосподарських бібліотек має бути формування електронної тематичної колекції, присвяченої історії й культурі регіону (області), забезпечення доступності рідкісних краєзнавчих документів шляхом їх відцифрування з тим, щоб кожен бажаючий, незалежно від місця проживання, мав можливість безкоштовного доступу до унікальних безцінних джерел інформації про особливості історичного, суспільно-політичного й культурного розвитку області.

На методичних радах головних бібліотек ТО з позицій комплексного підходу мають розглядатися не лише концептуальні методологічні, організаційні і технологічні питання системної роботи зі збереження книжкових пам'яток, але й актуальні проблеми відцифрування документів незалежно від їх носія, включаючи інформаційні ресурси ТО, всієї мережі сільськогосподарських бібліотек і подальшого зберігання цифрових копій. При цьому системна постановка вказаних проблем має базуватися й на пріоритетних завданнях зі збереження культурної спадщини Стратегічного плану Програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх» на 2008–2013 рр. [4] та Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» (2011–2015) [5], виконання якої сприятиме підвищенню рівня інформаційної культури громадян та введенню в науковий обіг

унікальних документів, що становлять історичну і культурну цінність не тільки для України, а й для світової спільноти.

Список використаних джерел

1. Інструкція про виявлення, облік та збереження особливо цінних документів ЦНСГБ УААН : затверджена Вченою Радою ЦНСГБ УААН від 10 червня 2001 р. // Бюлетень Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН. – К., 2004. – Спец. вип. – С. 88–91.
2. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні видання) в бібліотечних фондах: книгознавче анотування і систематизація : методичні рекомендації на допомогу складанню // Бюлетень Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН. – К., 2011. – Вип. 1. – С. 179.
3. *Ковальчук Г.* Критерії відбору книжкових пам'яток для першочергового поцифрування / Г. Ковальчук // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; АБУ. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 141–150.
4. *Кузнецова Т. Я.* Всероссийский научный семинар «Сохранение документного культурного наследия в информационном обществе». VII Международная библиотечная философская школа / Т. Я. Кузнецова // Библиотековедение. – 2010. – № 6. – С. 20–21.
5. Про затвердження державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [2011–2015] : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. – № 956 // Офіційний вісник України, 2011 р. – № 71. – Ст. № 2672. – С. 64–67.
6. Про невідкладні заходи щодо збереження бібліотечних фондів : Наказ Міністерства аграрної політики України № 437 від 17.07.2008 р.
7. *Перминова О. П.* Сохранность и доступность. Миф или реальность? / О. П. Перминова // Библиотековедение. – 2010. – № 6. – С. 37–41.
8. *Петров І.* Принципи та підходи до побудови цифрових сховищ даних довгострокового зберігання на базі сучасних технологій / І. Петров, В. Леснов ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; АБУ // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 127–140.
9. *Стеценко А.* Тенденції та напрями розвитку систем довгострокового зберігання інформації / А. Стеценко; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; АБУ // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 239–246.

Розділ III

Створення інформаційного ресурсу рукописної, книжкової і архівної спадщини